

мр Александар Раковић
Православни богословски факултет
Документациони центар
Београд

Источно-православни богословски факултет Свеучилишта у Загребу 1920-1924.

Апстракт: Рад осветљава кратку историју Источно-православног богословског факултета у Загребу. Писан је на основу архивске грађе Министарства просвете и Министарства вера Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца која је похрањена у Архиву Југославије (АЈ), архивске грађе Православног богословског факултета у Београду (АПБФ), објављених изво­ра, штампе, периодике и литературе.*

На захтев Краљевске Хрватско-славонско-далматинске земаљске владе у Загребу,¹ Карловачка богословија је у фебруару 1914. начинила елаборат о потреби прера­стања у ранг православног богословског факултета. Према овом тексту, Свети архијерејски синод Карловачке митрополије требало је да затражи од Земаљске владе у Загребу да српски народ добије сопствену високообразовну богословску институцију, која не би била део ниједног универзитета у Аустро-Угарској Мо­нархији, већ би била самосталан факултет. Карловачка богословија је истовреме­но саставила нови правилник рада, који би ступио на снагу након што би јој од­луком аустроугарског цара био „подијељен значај самосталнога православно-српскога богословскога факултета“.² Међутим, смрт администратора Карловачке митрополије епископа горњокарловачког Михаила Грујића³ а затим и почетак Првог светског рата осујетили су ове планове.

* Излагање на научном скупу „Српска теологија у двадесетом веку: Истраживачки проблеми и резултати“ одржаном на Православном богословском факултету у Београду 24. и 25. маја 2007. у склопу пројекта бр. 149037А („Српска теологија у двадесетом веку“), који финансира Министарство науке и заштите животне средине Републике Србије. – Аутор је дипломирао и магистрирао историју на Филозофском факултету у Београду.

¹ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42, В. бр. 1601, 14. мај 1919. – Министар вера Краљевства СХС администратору Карловачке митрополије епископу Георгију Летићу.

² АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. – Допис Карловачке бо­гословије од 11./24. фебруара 1914. заведен као Бр. 203 ех 1913/14, послат епископу горњокарловач­ком и администратору Митрополије карловачке Михаилу Грујићу. Као прилог допису дат је елабо­рат „за покретање питања и подизању правосл. срп. Богословије у Ср. Карловцима на степен само­сталнога православнога српскога богословског факултета“ Као други прилог допису дат је правил­ник рада будућег факултета. Карловачка митрополија је ову документацију из 1914. послала у јуну 1919. југословенском министру вера др Тугомиру Алауповићу, према његовом захтеву од 14. маја 1919. Допис Карловачке митрополије, потписан од стране епископа темишварског и администратора Карловачке митрополије Георгија Летића, заведен је као Лд. бр. 11/3-1919.

³ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. – Свети архијерејски си­нод Карловачке митрополије Светом архијерејском сабору у Београду. Документ заведен у Карло­вачкој митрополији као Бр. 19/27-1919. Као прилог допису дат је став Савета Карловачке богослови­је од 31. марта 1919. о оснивању православног богословског факултета у Загребу.

Они су обновљени одмах по југословенском уједињењу, ипак, у нешто другачијем виду јер Карловачка богословија због недовољног броја слушалаца није одржавала наставу већ само испите.⁴ Њен опстанак је тиме доведен у питање. Отворено је питање пресељења седишта ове институције у Загреб, о чему ће бити речи у овом раду. Одабир Загреба није био нимало случајан јер је овај град на размеђи 19. и 20. века постао привредни и политички центар српског народа у Аустро-Угарској који је привлачио све више српских интелектуалаца из Угарске. Тиме је тада извршено „померање српског средишта из Новог Сада у Загреб“.⁵

Политички рад на оснивању православног богословског факултета у Загребу

Према Владану Максимовићу, професору Карловачке богословије и доцнијем првом декану Источно-православног богословског факултета у Загребу, још 1903. је постојао наум да Карловачка богословија прерасте у православно богословски факултет Свеучилишта у Загребу. Он је тврдио да се од тога

„одустало из националних разлога, јер се није хтело промовисати православне теологе на част доктора у име аустријскога цара. Други разлог био је црквене природе, јер архијерејски синод митрополије карловачке није хтео напустити своје право именовања професора у коме је видео гаранцију за аутономију овог завода“.

Исти извор је писао да је током Првог светског рата Хрватско-српска коалиција радила „на томе, да се у Загребу оснује православно богословски факултет и то из политичких разлога, јер је тиме хтела показати пред мађарском владом солидарност Срба и Хрвата“.⁶ О овоме је говорено и у првом југословенском парламенту почетком јула 1919.⁷

Идеја је поново отворена у Краљевству Срба, Хрвата и Словенаца. Земаљска влада Хрватске и Славоније је током 1919. желела да православно богословски факултет у Загребу оснује уз подршку владе Краљевства СХС. Југословенско Министарство вера је због тога замолило загребачку српску црквену општину да, ако је у могућности, обезбеди просторије за наставу „док се држава не би побринула за смештање факултета“. Министарство вера је сматрало да би „у интересу државе и политичком, и националном и у интересу православне цркве“, као и у интересу српске црквене општине, „било оснивање једнога православнога, верско-културнога и просветнога центра у Загребу“.⁸

Хрватски бан др Иван Палечек је у марту 1919. писао југословенском министру просвете Љубомиру Давидовићу:

„С обзиром на то, да у нашем краљевству не има богословнога факултета за источно православно богословију, потакнуо је господин министар вјера код мене мисао, да се

⁴ Никола Гавриловић; *Карловачка богословија (1794-1920)*, Сремски Карловци 1984, 101.

⁵ Василије Крестић, *Историја Срба у Хрватској и Славонији 1848-1914*, Београд 1991, 368.

⁶ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – „Прометорија о источно-православном богословском факултету загребачког универзитета за господина министра просвете М. Трифуновића“, коју је 3. марта 1923. написао Владан Максимовић.

⁷ Стенографске белешке Привременог народног представништва Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца, III, Београд 1920, 47 редован састанак 4. јула 1919, 150-151. – Видети и у: Александар Раковић, „Академска и политичка расправа о Богословском факултету током 1919. године“, *Српска теологија у двадесетом веку: истраживачки проблеми и резултати*, књ. 1, Београд 2007, 119.

⁸ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42, Пов. бр. 85. – По наредби министра вера, в.д. начелника православног одељења Министарства вера председнику српске црквене општине у Загребу. Документ није датован, али се према анализи текста види да је начињен 1919.

такав факултет оснује у Загребу“ Палечек је писао како је, „јер је потреба пријека“, дао наредбу „да се факултет отвори већ наредне школске године 1919/20. а напоменуто је, да ће се послуже донијети о томе закон“.

Палечекова наредба је израђена према аустроугарској наредби из 1875. године „којом се напушта грчко-источна богословија у Черновицама а оснива грчко-источни богословски факултет у свеучилишту черновичком као и према статуту о уређењу српско православног богословије у Карловцима“.

Хрватски бан је навео да би „према усменом приједлогу“ министра вера Тугомира Алауповића требало именовати четворицу професора богословија за редовне професоре православног богословског факултета у Загребу како би они даље организовали рад ове високообразовне институције. Та четворица професора били су др Војислав Јанић (београдска богословија), др Симеон Поповић (сарајевска богословија), Владан Максимовић (карловачка богословија) и др Иринеј Калик (задарска богословија).⁹ Министар вера је почетком априла 1919, надовезујући се на Палечеков допис, писао министру просвете да би уместо преминулог Иринеја Калика требало именовати професора Карловачке богословије др Иринеја Ћирића.¹⁰

Овде бисмо морали да застанемо и објаснимо због чега је Алауповићева и Палечекова иницијатива била врло интересантна. Наиме, и министар и бан, а овај други је био на челу Земаљске владе Хрватске и Славоније, били су Хрвати, југословенски централисти блиски српском лидеру у Хрватској и тадашњем министру унутрашњих послова Светозару Прибићевићу.¹¹ Дакле, били су кадар Демократске странке. Међутим, поред њих двојице, још један човек имао је веома важну улогу, можда и најважнију, у раду на оснивању православног богословског факултета у Загребу. То је био в.д. начелника Православног одељења Министарства вера, професор Карловачке богословије и кандидат, иако без доктората, за редовног професора загребачког православног богословског факултета – протојереј Владан Максимовић.¹²

Међутим, новосадски радикалски лист *Застава* писао је почетком априла 1919. да се припреме за оснивање београдског и загребачког православног богословског факултета одвијају без јавне расправе. Лист је тврдио да држава није консултовала „црквену власт“ и да је у току „неподесно инсценирана акција око оснивања богословских факултета“ за које у том тренутку, према *Застави*, није било потребе. О загребачком факултету *Застава* је писала:

„У владиним круговима се баве мишљу, да се на загребачкој универзи, на којој већ постоји римокатолички, оснује и православно богословски факултет; а на београдској универзи да се оснује и православно и римокатолички“. „Према информацијама које смо добили, овлаштени смо поставити тврдњу, да је посао оснивања православног богословског факултета у Загребу отпочет, те да је и пошао некоректним путем и начином. У министарству просвете и вера је у овој ствари већ учињено и утаначено

⁹ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. – Хрватски бан др Иван Палечек министру просвете Краљевства СХС Љубомиру Давидовићу, март 1919. Документ заведен од стране пошиљаоца као Бр. 10.600. – 1919 под насловом „Предмет: Свеучилиште, источно-православни богословни факултет, оснивање“

¹⁰ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42, В. бр. 1112, 11. април 1919. – Министар вера министру просвете.

¹¹ Ivo Perić, *Stjepan Radić 1871-1928*, Zagreb 2003, 294, 301.

¹² АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42, В. бр. 577, 17 јануар 1922. – О именовану Владана Максимовића за в.д. начелника Православног одељења Министарства вера од 28. јануара 1919. под В. бр. 130.

нешто мериторно, што прејудицира решењу целе ствари, а да црквена власт о томе није нити запитана, нити позвана на суделовање, па нити ма у којем правцу обавештена“. „Последице тога би могле бити или: да владини кругови одустану од досада утаначенога, те да уз суделовање црквене власти пођу испочетка путем коректним и начином тактичним, или да се у овој ствари изазове отворени сукоб између државне и црквене власти, до којег, држимо да никоме није.“

Застава је сматрала да на чело Министарства вера мора да дође особа која би била „познавалац свега, што у пословима црквеним и у пословима одношаја државе и цркве треба знати“, како би се избегло да дође до „непожеланих ситуација и епизода, до какве епизоде ће, без сумње доћи и у послу оснивања православног богословског факултета у Загребу“. „Но, међутим, добра воља добрих људи и мудрост надлежних чинилаца изравнаће и ову епизоду, која је уприличена невештим информаторима по министарствима“.¹³

Дакле, према *Застави*, Црква, при чему се вероватно мислило најпре на Карловачку митрополију, није консултована око оснивања загребачког православног богословског факултета. *Застава* је напала „информаторе“ по министарствима, а вероватно се ова тешка оптужба најпре односила на Владана Максимовића. Из Карловачке митрополије ускоро је стигла потврда писања *Заставе*.

Свети архијерејски синод Карловачке митрополије је након јунске седнице 1919. обавестио Средишњи свети архијерејски сабор у Београду о закључку и ставу Савета Карловачке богословије о „питању оснивања правосл. богословског факултета у Загребу“. Савет Карловачке богословије је крајем марта 1919. закључио:

„Пошто је Савет Богословије дознао, да је Министарство Вера у Београду предузело потребне кораке у предмету оснивања православног богословског факултета у свеучилишту загребачком, и да се цело питање налази већ у стадију скорог перфектуирања, а да Савет Богословије Сремско-Карловачке – тога највишег православног богословског завода у Држави Срба, Хрвата и Словенаца – у предмету овоме ништа запитан био није; пошто пак исти савет мисли да питање оснивања православног богословског факултета никако не би требало решити без споразума с њиме, као представником Богословије Сремско Карловачке, која је *de facto* већ организована као факултет, те би за овај била потребна само формална санкција меродавних фактора – Савет Богословије решава једногласно: Обратити се својој врховној црквеној власти, Светом Архијерејском Синоду у Срем. Карловцима, затим Министру Вера Господину Дру Тугомиру Алауповићу у Београду и Академском Сенату Свеучилишта у Загребу, представком у којој ће Савет Богословије образложити своје стајалиште у питању оснивања православног богословског факултета у Загребу.“ Савет Карловачке богословије је тада заузео став „да би неправда била при стварању штатута за православнобогословски факултет не саслушати глас ове Богословије а при постављању првих професора тога факултета тражити људе по нижим српским православним богословијама или другде у цркви, па тек у другом реду позивати на сарадњу ове професоре Богословије, који су се годинама спремали за рад у великој богословској школи“.¹⁴

Нема сумње да се некима у Министарству вера журило, сасвим извесно да би православнобогословски факултет у Загребу започео рад пре београдског православнобогословског факултета. Овај други је у јулу 1919. законским пу-

¹³ П. Ј., „Богословски факултети“, *Застава*, 5. април 1919, 2.

¹⁴ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42. – Свети архијерејски синод Карловачке митрополије Светом архијерејском сабору у Београду. Документ заведен у Карловачкој митрополији под Бр. 19/27-1919. Као прилог допису дат је став Савета Карловачке богословије од 31. марта 1919. Као други прилог дат је „извод из записника о седници Савета Православне Српске Богословије Сремско-Карловачке, држаној 31. марта 1919. у Сремским Карловцима“

тем коначно установљен као равноправан факултет Београдског универзитета.¹⁵ Министар просвете и лидер Демократске странке Љубомир Давидовић је сматрао да православни богословски факултет у Загребу може бити основан само након београдског.¹⁶ Дакле, није се слагао са страначким колегама на југословенском западу око главног центра високог православно-богословског образовања. По њему и његовим страначким колегама из Србије то је морао бити Београд. Несугласице између србијанског и пречанског крила Демократске стране су се огледале и на питању два православна богословска факултета, а о томе ћемо говорити доцније. Карловачка богословија, пак, иако је 1919. реаговала на планове о отварању православног богословског факултета у Загребу, није дала до знања да жели прерастање у ову високошколску институцију.

Оснивање Источно-православног богословског факултета Свеучилишта у Загребу 1920. године

Владан Максимовић је из Министарства вера 10. јуна 1920. упутио следећи телеграм карловачком викарном епископу Илариону Зеремском:

„Избор није обављен по свој прилици одгођен до јесени. Настоје енергично да Синод упути акт земаљској влади за премештање богословије у Загреб као факултета“.¹⁷

Иако у телеграму није наведено о каквом се избору радило, вероватно је у питању била попуна испражњених катедри у Карловачкој богословији. Чини се да је Министарство вера вршило притисак на Карловачку богословију да прихвати прерастање у загребачки православно-богословски факултет. Међутим, у Сремским Карловцима нису мислили тако. Суочен са недостатком кадрова у Карловачкој богословији, а очигледно условљаван од стране Министарства вера, Свети архијерејски синод Карловачке митрополије је средином јуна 1920. покушао да нађе компромисно решење. Синод је донео одлуку да

„установљава потребу, да се срп. правосл. Богословија у Ср. Карловцима подигне на степен академије или факултета са правом давања научног степена, но само уколико је то могуће уз очување кардиналних права његових по одношају према истом заводу“.

Синод је одредио епископа Илариона Зеремског да „у том правцу ступи у преговоре са надлежним факторима“. Очекивало се да до 1. септембра 1920. буде познат резултат преговора. Ако дотле не буде резултата Карловачка митрополија би сама попунила испражњене катедре.¹⁸ На основу ове одлуке уочавамо неколико чињеница. Карловачка богословија није прерасла у Православни богословски факултет у Београду који је већ био основан. Карловачка богословија је требало, према жељи Карловачке митрополије, да прерасте у самосталан факултет, али не и у православно-богословски факултет у Загребу.

У Министарству вера се нису предавали и 22. јуна 1920. су послали допис министру просвете у којем је поново сугерисано да би Карловачка богословија

¹⁵ Александар Раковић, нав. дело, 123-124.

¹⁶ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – „Прометогја о источно-православном богословском факултету загребачког универзитета за господина министра просвете М. Трифуновића“, коју је 3. марта 1923. написао Владан Максимовић.

¹⁷ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 19, В. бр 5135, 10. јун 1920. – Начелник Православног одељења Министарства вера Владан Максимовић викарном карловачком епископу Илариону Зеремском.

¹⁸ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 19. – Одлука Светог архијерејског синода Карловачке митрополије од 1/14. јуна 1920. под Бр. 17.71-1920, стигла је у Министарство вера 22. јуна 1920. где је заведена под В. бр. 5660.

требало да прерасте у загребачки православни богословски факултет.¹⁹ У време јунских преписки и до краја 1920. године ова министарства држала су двојица демократа: министар вера Павле Маринковић и министар просвете Светозар Прибићевић.²⁰ Током њихових мандата идеја је делимично реализована. Источно-православни богословски факултет Свеучилишта у Загребу (ИПБФ) је основан краљевским указом од 27. августа 1920,²¹ али не као настављач Карловачке богословије. Синод Карловачке митрополије никада није дао пристанак за трансфер којем је део Демократске странке посветио толико труда.

Пошто није прихватила прерастање у православни богословски факултет у Загребу, Карловачка богословија, која већ годинама није обављала редовну наставу, обавезана је указом регента Александра Карађорђевића од 12. септембра 1920. да прекине рад, јер је у њене просторије усељена београдска Богословија Светог Саве. Министар Маринковић је сматрао да карловачке професоре, који су након указа остали без посла, треба запослити на Источно-православном богословском факултету у Загребу. Услед новонастале ситуације Синод Карловачке митрополије је 21. септембра 1920. практично био принуђен да Земаљској влади у Загребу предложи свој наставни кадар за редовне професоре загребачког Источно-православног богословског факултета: архимандрита др Викентија Вујића за црквено право, протопрезвитера Владана Максимовића за морално богословље, протопрезвитера Николу Ђурића за догматику, протопрезвитера др Димитрија Стефановића за Нови завет, презвитера др Лазара Мирковића за литургику и протопрезвитера Јована Вучковића за пастирско богословље. Министри вера и просвете су замољени

„осигурати представништву српске православне цркве према том факултету барем онолико исто права, колико има римокатоличка црква према римокатоличком факултету; те у ову сврху да се одреди, да чланови Матице факултетске имају уређење православног факултета устројити споразумно са Епископатом православне цркве“.²²

Максимовић је три године касније (1923) додатно осветлио покушај да се укидањем Карловачке богословије омогући Источно-православном богословском факултету у Загребу да започне рад. Он је устврдио како је 1920. са епископом Иларионом Зеремским предложио министру просвете и заступнику министра вера Прибићевићу да „поради на оснивању загребачког православног богословског факултета“. Прибићевић је потом „наредио“ Максимовићу „као вршиоцу дужности начелника у министарству вера, да састави један предлог за Министарски Савет о оснивању тога факултета“. Предлог је састављен у Прибићевићево име и у њему је тражено да се Карловачка богословија подигне у ранг православног богословског факултета Свеучилишта у Загребу, што је још 1919. подржала Земаљска

¹⁹ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 19, В. бр. 5660, 22. јун 1920. – Министар вера министру просвете

²⁰ *Владе Србије*, Београд 2005, 285-289.

²¹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Указ краља Александра Карађорђевића о укидању Источно-православног богословског факултета у Загребу од 26. априла 1924. Препис указа Министарство просвете је отпослало осталим надлежним органима и институцијама 2. и 3. маја 1924. под П. бр. 3749/924.

²² АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 19. – Допис Светог архијерејског синода Карловачке митрополије министру вера од 8/21. септембра 1920. под Бр. 135 и 155/120-1920. Карловачка богословија је одржавала испите за преостале ђаке до 1922. За више видети у: Никола Гавриловић, нав. дело, 101.

влада Хрватске и Славоније. У Прибићевићевом предлогу, који је саставио Максимовић, о Карловачкој богословији је писало:

„Слушаоци богословије имајући гимназијску матуру, а немајући могућности да у Богословији постигну факултетску квалификацију почеше напуштати ову и тако данас у све четири године Богословије има само 15 слушаоца, дакле тек 1/7 прописаног броја...“. Даље је речено да „нерационалном трошењу“ новца за ову богословију „ваља стати на пут и дати могућности нашој богословској омладини да стиче факултетску квалификацију уз мање издатке, што би се најбоље достигло пренашањем Богословије Карловачке као православнога богословскога факултета на универзитет у Загреб“. „Оснивање православнога богословскога факултета нарочито на загребачком универзитету сматра се у црквеним круговима Митрополије Карловачке за преко потребно, а важни разлози унутрашње државне, верско-просветне и националне политике категорички захтевају да се у Загребу оснује један православни просветно-верски центар, који ће имати задатак, осим онога као високе школе, да послужи великој идеји народнога уједињења и његова приближења и у верском погледу.“

Максимовић (односно Прибићевић) је предложио да у случају повољног исхода београдска Богословија Светог Саве буде измештена у Сремске Карловце или да се у зграду интерната Карловачке богословије, коју би откупила држава, усели интернат Карловачке гимназије. Од овог новца датог за откуп зграде био би подигнут интернат у Загребу. Овим је закључен предлог о којем је Максимовић затим рекао:

„Министарски Савет усвојио је деломично овај предлог те је заиста високим краљевским Указом основан богословски факултет у Загребу, а богословија Св. Саве из Београда пресељена у Ср. Карловце. Чим је факултет у Загребу основан сви слушаоци бивше карловачке богословије уписали су се као студенти на овај факултет“.²³

Приликом оснивања Источно-православног богословског факултета већ су именована тројица редовних професора: Владан Максимовић, Никола Ђурић и Димитрије Стефановић. Максимовић је постао први декан ИПБФ и са двојицом именованих колега сачинио је пословник и уредбу Источно-православног богословског факултета, које је потврдила Покрајинска влада Хрватске и Славоније.²⁴ Максимовић је разрешен дужности в.д. начелника Православног одељења Министарства вера 5. јануара 1921.²⁵

Међутим, прилике су подоста зависиле и од стања на Православном богословском факултету Универзитета у Београду (ПБФ) и његовог утицаја. У лето 1921. београдски *Весник Српске цркве* је објавио да је на београдском ПБФ, који је током 1920/21. држао наставу само за прву годину и требало је да се из године у годину развија, предавало само осам професора. Наставни кадар је требало повећавати да би се успоставила редовна настава за четири године студија. *Весник Српске цркве* је објавио и ово:

„На случај, да се почетком идуће школске године не отвори пројектовани православни богословски факултет и на Универзитету у Загребу, попуниће се одмах састав наставничког колегијума београдског факултета и у идућој школској години радиће у њему све четири године...“.²⁶

²³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – „Прометогја о источно-православном богословском факултету загребачког универзитета за господина министра просвете М. Трифуновића“, коју је 3. марта 1923. написао Владан Максимовић.

²⁴ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Извештај Деканата Источно-православног богословског факултета Министарству просвете од 18. априла 1922. под Бр. 98.

²⁵ АЈ, Министарство вера Краљевине Југославије, Фонд 69, Фасцикла 42, 5. јануар 1921, В. Бр. 135. – Одлука заступника министра вера заведена као документ Православног одељења Министарства вера.

²⁶ „Наша духовна просвета у овој школској години“, *Весник Српске цркве*, јули-август 1921, 377.

Савет београдског ПБФ је 24. јуна 1921. одлучио да због очекиваног, а мислило се и неминовног, укидања загребачког ИПБФ распише конкурс за нова наставничка места како би били предавани „сви предмети“ у школској 1921/22. години.²⁷ Дакле, у београдским круговима се очекивало да београдски ПБФ успостави рад у пуном обиму само ако буде укинут загребачки ИПБФ.

Министарство финансија и ИПБФ

Током 1920. и 1921. „деканат [ИПБФ] поред свих настојања није могао наћи не само потребних просторија за факултет, него нити једне собе за своју канцеларију, те је декан много пута морао, пошто нема свог стана, решавати званичне списе у кавани“. Да би проблем са смештајем био решен, деканат Источно-православног богословског факултета је 20. јануара 1921. упутио први предлог Повјереништву за просвјету и вјере у Хрватској и Славонији да се ради изградње зграда факултета и студентског интерната откупи земљиште у Влашкој улици у Загребу. Затим је 29. септембра уследио други и ургентнији предлог овом повјереништву у којем је наведено да би уз факултет и интернат требало подићи зграду будуће српске епископије. Деканат је истог дана овакав предлог упутио Министарству просвете и Министарству вера.²⁸ Повјереништво за просвјету и вјере у Хрватској и Славонији је 21. октобра 1921. затражило од Министарства просвете и Министарства вера да обезбеде кредит за изградњу зграде Источно-православног богословског факултета.²⁹ Министарство вера је крајем 1921. дописом питало Министарство просвете да ли је о томе донело неку одлуку.³⁰ На полеђини дописа је неко из Министарства просвете забележио: „Да чека док се не реши питање о томе, да ли ће прав. богослов. факултет остати у Загребу, или не“. ³¹ У октобру 1922. министар просвете Светозар Прибићевић је тражио од министра финансија Косте Куманудија, свог страначког колеге, да одобри кредит за куповину земљишта на којем би била подигнута зграда Источно-православног богословског факултета. Министар финансија је то одмах одбио.³²

Ово, међутим, нису били једини финансијски проблеми који су доводили у питање и сам опстанак факултета. Средином јануара 1922. продекан Владан Максимовић је писао министру просвете како

„од оснивања прав. богословскога факултета у Загребу до данас још нису одобрени кредити за личне и материјалне издатке за овај факултет. Покрајинска влада покривала је издатке позајмицама до одобрења тражених кредита. Овакво стање не може се апсолутно више држати и предстоји могућност да покрајинска влада обустави и

²⁷ АПБФ, Записник седнице факултетског савета, 24. јун 1921.

²⁸ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис Деканата Источно-православног богословског факултета Повјереништву за просвјету и вјере у Хрватској и Славонији од 29. септембра 1921. под Бр. 122.

²⁹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис Повјереништва за просвјету и вјере у Хрватској и Славонији Министарству вера од 21. листопада 1921. под Бр. 43.162-1921.

³⁰ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис Министарства вера Министарству просвете од 22. децембра 1921.

³¹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Забелешка је направљена између 26. децембра 1921. и 4. марта 1922. На документу се, уз ова два датума, налази неколико деловодних бројева и није јасно који се односи на ову забелешку.

³² АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175, 10. октобар 1922. – Министар просвете министру финансија који је одговорио 18. октобра 1922.

личне издатке професорима овога факултета све док не ступи на снагу предрачун за 1922. г. Тиме би био доведен у питање опстанак факултета, потребан нам како из културно-просветних тако и националних разлога.“

Максимовић је замолио да Министарство просвете затражи од југословенске владе и министра финансија да одобре

„ванредни кредит... за покриће личних и материјалних издатака на овај факултет за време од 1. октобра 1921. до ступања на снагу буџета за год. 1922“. Тим новцем „покрили би се досадашњи издаци и омогућило би се именовање изабраних наставника без кога не може да се започне рад на факултету“.³³

Прибићевић је замолио Куманудија да изађе у сусрет „оправданом захтеву“ ИПБФ.³⁴ Кумануди му је одговорио:

„Поводом предше представке, част ми је извести Вас да се истој не могу одазвати са разлога што, с једне стране, данашња финансијска ситуација државе ми то не допушта, и с друге, и много више, што има веома мало вероватноће да ће Народна Скупштина приликом претреса и решавања буџета за 1922. год. у опште одобрити кредите за Источно-православни факултет у Загребу, а у том случају овај факултет безусловно мора бити укинут“.³⁵

Министарство просвете је крајем јануара 1922. обавестило Повјереништво за просвјету и вјере да због финансијских прилика у држави неће бити одобрен кредит за ИПБФ, али није поменуло могућност да факултет буде укинут.³⁶

Као што смо видели, године 1922. већ је практично било јасно да ИПБФ неће опстати. Међутим, финансијски проблеми са којима се факултет суочио досегли су ниво праве контроверзе у јесен 1922. Владан Максимовић је у марту 1923, присећајући се догађаја из претходне јесени, писао да је ИПБФ примио

„потписани усмени извештај од тадашњег министра просвете господина Прибићевића и министра финансија господина Кумануди извештај, да су буџетом за 1922/1923. осигурани кредити за 5 професора овога факултета. Г. професор медицинскога факултета Сметанка, који је био у истој седници финансијскога одбора у којој је решавано питање кредита за овај факултет, саопштио је потписаноме, да је на предлог др. Војислава Јањића секретара Народне Скупштине одобрен кредит за пет професора овога факултета на основу његова извјештаја, да је законодавни одбор Народне Скупштине озаконио Високи Краљевски Указ о оснивању православног богословскога факултета у Загребу. Међутим кад је овај деканат покренуо код покрајинске управе у Загребу питање именовања професора констатовало се, да је у штампаноме примјерку буџета за год. 1922/1923. погрешком изостављен натпис ‘православни богословски факултет’, а позиције одобрене за њега да су унесене под наслов ‘католички факултет’ једним делом, а другим делом под ‘шумарско-господарски факултет’; тим поводом послао је овај деканат молбу гоподину министру просвете за исправку ове погрешке у буџету...“.³⁷

³³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис продекана ИПБФ Министру просвете од 17. јануара 1922. под Бр. 23.

³⁴ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175, 17. јануар 1922, В. Н. Бр. 205. – Министар просвете министру финансија.

³⁵ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис министра финансија министру просвете од 25. јануара 1922. под Д. Р. Бр. 8276.

³⁶ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175, 30. јануар 1922, В. Н. Бр. 393. – Министарство просвете Повјереништву за просвјету и вјере.

³⁷ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – „Прометодија о источно-православном богословском факултету загребачког универзитета за господина министра просвете М. Трифуновића“, коју је 3. марта 1923. написао Владан Максимовић.

У поменутој молби деканата ИПБФ од 4. октобра 1922. Светозару Прибићевићу је указано на „једну кардиналну погрешку“ у буџету Министарства просвете јер је сума новца одобрена за плате двојице професора ИПБФ придодата римокатоличком теолошком факултету, а за још тројицу додата шумарском факултету. Даље је још речено:

„У прилогу част је овоме Деканату послати препис ове главе и партије како она треба да изгледа, који је препис добивен из одељења за просвету и вере у Загребу, а који састављен према белешкама г. банског саветника др. Зајића, који је био у седници финансијскога одбора, у који је донесена коначна редакција ове главе и партије буџета“. „Извештавајући Вас, Господине Министре, о овој погрешци, која може бити судбоносна за опстанак овог факултета, овај Деканат најучтиввије моли Вас, Господине Министре, да одмах изволите подузети најхитније и најенергичније кораке на надлежном месту, да се ове погрешке сместа исправе, а у интересу савеснијег рада у будуће код овако важних ствари као што је буџет затражити од Господина Министра Финансија да изнађе и казни кривца, који својим немаром и непажњом доводи у опасност егзистенцију једнога просветнога института, који је створен потребом наше просветне политике, која је поверена Вама, Господине Министре“. У молби је закључено како је „скрајње време, да се овај факултет једном већ стави на чврсто тло и на тај начин престане бити предметом подсмеха са стране његових противника, који су вероватно и скривили ову погрешку“.³⁸

Кумануди је, изгледа, с намером опструисао ИПБФ. Србијанско крило Демократске странке којем је припадао било је у политичком сукобу са пречанским крилом Светозара Прибићевића око односа према хрватском питању и уређењу државе. Давидовићеве демократе су желеле растерећење српско-хрватских односа путем уступака Хрватима и ублажавањем централизма.³⁹ ИПБФ је вероватно виђен као још једно Прибићевићево оруђе притиска. Кумануди је, такође, и као професор Београдског универзитета можда желео да ИПБФ престане са радом и тиме омогући јачање београдског ПБФ.

³⁸ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – „Молба за исправку погрешке у буџету за год. 1922/1923“, коју је Деканат ИПБФ послао министру просвете 4. октобра 1922. под Бр. 171.

³⁹ У септембру 1920. дошло је до побуне хрватских сељака која је била „изазвана подједнако мерама централне владе у Београду у вези са жигосањем стоке и Радићевом антидржавном агитацијом“ Побуна хрватских сељака зближила је тада Пашићеве радикале и Прибићевићеве демократе. Међутим, Хрватска заједница је због насилног сламања побуне направила отклон од политике две највеће југословенске странке (Ђорђе Ђ. Станковић, *Никола Пашић и Хрвати*, Београд 1995, 95), са којима је тада, уз Словенску људску странку и независне појединце попут Анте Трумбића, чинила југословенску владу (*Владе Србије*, 288-289). Има мишљења како се након побуне показало да „Хрвати не могу прихватити Краљевство СХС као своју државу“ и да су потом прихватили Стјепана Радића као националног лидера. На изборима за Уставотворну скупштину Краљевине СХС 28. новембра 1920. Радићева Хрватска сељачка странка је постала најјача хрватска партија, четврта по снази на југословенском нивоу (Ivo Prgić, нав. дело, 319, 324). Хрватско питање је током 1921. добијало на замаху. На изборима за скупштину града Загреба, Хрватски блок (Хрватска сељачка странка, Хрватска заједница, Хрватска странка права) предвођен Стјепаном Радићем задао је озбиљан ударац српској и југословенској политици у Хрватској. Блок је убедљиво победио на загребачким изборима одржаним 11. децембра 1921. (Ivo Prgić, нав. дело, 356). Током 1922. дошло је до заостравања односа између пречанског и србијанског крила Демократске странке. Прибићевић је подржавао радикалску политику централизма, а Давидовић је сматрао да све теже југословенске прилике и српско-хрватски спор треба решити уступцима Хрватима путем ублажавања централизма (Ђорђе Ђ. Станковић, нав. дело, 190-191).

Борба за опстанак ИПБФ, професори и студенти

Највише података о раду ИПБФ оставио нам је, наравно, декан и продекан овог факултета Владан Максимовић. На основу његових извештаја министарству просвете можемо реконструисати напоре око именовања наставног кадра и уписа студената, а уз то и привести крају причу о овом факултету.

Већ смо видели да су приликом оснивања ИПБФ именована тројица редовних професора: декан Владан Максимовић, Никола Ђурић и Димитрије Стефановић. Они су оформили професорски збор који је почетком школске 1921/22. изабрао нове професоре, чиме је њихов број укупно износио: седам редовних професора, два ванредна и четири доцента. Новоизабрани наставници су предложени министру просвете „на указно именовање“.⁴⁰ Званично је то учинила Покрајинска управа за Хрватску и Славонију која је 7. новембра 1921. предложила редовне професоре ИПБФ др Викентија Вујића за црквено право, др Данета Трбојевића за педагогију и методологију веронауке, др Лазара Мирковића за литургику са црквеном археологијом и омилитику, и др Светомира Ристића за филозофију. Такође су предложени за ванредне професоре др Симеон Поповић који би предавао апологетику и историју религије, као и др Милан Георгијевић за црквенословенски и грчки језик.⁴¹ Међутим, одлагањем доношења државног буџета за 1922. именовање је онемогућено. У јануару 1922. Димитрије Стефановић је именован за професора београдског Православног богословског факултета, иако је био декан загребачког ИПБФ у школској 1921/22. години. Максимовић је навео да Стефановић о томе није обавестио ни осталу двојицу колега са ИПБФ ни Загребачко свеучилиште. Максимовић је сматрао да је Стефановићев „нелојални поступак“ био „тежак ударац“ за ИПБФ. Остала су, дакле, само двојица професора – Максимовић и Ђурић, а потребни трочлани професорски збор престао је да постоји. Редовна настава није могла да почне.⁴²

Овим невоље нису окончане. Буџетом за школску 1922/23. је, на концу, било омогућено именовање двојице нових професора ИПБФ. Тако су 4. октобра 1922. краљевским указом именовани за редовне професоре Викентије Вујић и Лазар Мирковић, али су они одбили да предају на ИПБФ.⁴³ Именован је и Милан Георгијевић за ванредног професора упркос буџетским ограничењима.⁴⁴ Вујић је 2. децембра 1922. јавио загребачком факултету како му је жао што не може да прихвати именовање за професора ИПБФ.⁴⁵ Мирковић је 7. децембра 1922. оба-

⁴⁰ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Извештај Деканата Источно-православног богословског факултета Министарству просвете од 18. априла 1922. под Бр. 98.

⁴¹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис Покрајинске управе за Хрватску и Славонију, одјељење за просвјету и вјере, од 29. августа 1922. под Бр. 34.171-1922, Деканату Источно-православног богословског факултета.

⁴² АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Извештај Деканата Источно-православног богословског факултета Министарству просвете од 18. априла 1922. под Бр. 98.

⁴³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис Деканата Источно-православног богословског факултета Министарству просвете од 22. децембра 1922. под Бр. 236.

⁴⁴ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис Покрајинске управе за Хрватску и Славонију, одјељење за просвјету и вјере, од 10. марта 1923. под Бр. 10.464-1923, Министарству просвете.

⁴⁵ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Писмо Викентија Вујића Источно-православном богословском факултету од 7. децембра 1922.

вестио загребачки ИПБФ како је „дао реч“ београдском ПБФ да ће на њему предавати и притом је образложио: „... своју реч дао сам онда, када мој указ за Загреб ни целе године дана иза избора у Академском Сенату није никако изишао, те сам мислио да уопће неће ни изићи“.⁴⁶ Обојица професора су вратила декрете о свом именовану, а Деканат ИПБФ је обавестио Министарство просвете да „није могао примити знању њихово враћање Декрета о именовану будући, да су они својевремено пристали на избор њихов за професоре овога факултета“. ИПБФ их је још једном позвао да прихвате своја места, а потом је тражио и од министра просвете да позове ову двојицу професора да прихвате своја именовања. У противном, Деканат је тражио да буду именована друга двојица професора. У истом допису је наведено да ни Иларион Зеремски не жели да буде професор на загребачком ИПБФ, па за нова два именовања долазе у обзир као редовни професори др Војислав Јанић за Нови завет, др Дане Трбојевић за педагогију и методологију веронауке и др Светомир Ристић за филозофију, а као ванредни професор др Симеон Поповић за апологетику и историју религије. Деканат ИПБФ је замолио министра просвете да одабере двојицу кандидата.⁴⁷ Нови министар просвете, радикал Милош Трифуновић је у јануару 1923. прихватио Вујићеву и Мирковићеву одлуку да не прихвате професорска места у Загребу и о томе је обавестио новоименованог министра вера и страначког колегу Љубомира Јовановића.⁴⁸

Дакле, у 1923. годину ИПБФ је ушао са три именована професора: Максимовићем, Ђурићем и Георгијевићем. Пошто није могао да нађе стан у Загребу, Георгијевић до марта 1923. није ступио на дужност.⁴⁹ До овог месеца настава на ИПБФ сигурно није почела.⁵⁰ Међутим, могуће је да је наставе доцније ипак било, макар у неком виду.

Прво ћемо се вратити мало уназад како бисмо сагледали структуру студената ИПБФ. Током 1921/22. Максимовић је

„узео на себе дужност, да слушаоце I-године, који су у Загребу настањени у заједничкој соби једне војарне упућује на самосталан рад код куће, у универзитетској библиотеци те руководи њиховим семинарским радом из дисциплина, које би се имале предавати у првој години. Силом околности... рад на факултету морао се ограничити на рад студената у библиотеци и у семинару.“

⁴⁶ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Писмо Лазара Мирковића Источно-православном богословском факултету од 7. децембра 1922.

⁴⁷ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис Деканата Источно-православног богословског факултета Министарству просвете од 22. децембра 1922. под Бр. 236.

⁴⁸ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175, 1. јануар 1923, П. Бр 17. – Допис Министарства просвете Министарству вера. Милош Трифуновић је био министар просвете у две Пашићеве владе у укупном трајању од 16. децембра 1922. до 27. марта 1924. На овој функцији заменио је Светозара Прибићевића, који је од 27. марта 1924. поново постао министар просвете. Више о владама видети у: *Владе Србије*, 293-301.

⁴⁹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис Покрајинске управе за Хрватску и Славонију, одјељење за просвјету и вјере, од 10. марта 1923. под Бр. 10.464-1923, Министарству просвете.

⁵⁰ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – „Прометодија о источно-православном богословском факултету загребачког универзитета за господина министра просвете М. Трифуновића“, коју је 3. марта 1923. написао Владан Максимовић; као и Допис Покрајинске управе за Хрватску и Славонију, одјељење за просвјету и вјере, од 10. марта 1923. под Бр. 10.464-1923, Министарству просвете.

У тој школској години било је уписано 46 студената: 28 студената I године, 2 студента II године, 6 студената III године и 10 студената IV године. Поред њих, још 23 кандидата су се пријавила за упис,

„с тим, да ће се уписати формално чим буду почела предавања, а пре тога да због материјалних разлога не могу доћи у Загреб. Велику забуну међу слушаоце унеле су вести, које су се шириле приватно и по новинама, поводом предлога комисије универзитетских професора о укидању овога факултета... То је један од главних разлога, да су се слушаоци устручавали доћи у Загреб и уписивати се на факултет“. У априлу 1922. у Загребу се налазио „незнатан број студената, а у заједничкој соби у војарни налазе се већином студенти из руских избјеглица. Они живе овде стога да имају стан те као студенти овога факултета уживају месечну потпору од државне комисије за Руске избеглице од 400 динара месечно. У случају да престану бити студентима овога факултета губе стан и потпору.“

Због овакве ситуације, деканат ИПБФ је питао Министарство просвете да ли да уопште уписује студенте у други семестар школске 1921/22. године.⁵¹

Весник Српске цркве је у августовском броју 1923. објавио чланак о раду ИПБФ за школску 1922/23. годину. Зимски семестар су тада уписала 52 студента, а како због оставки Вујића и Мирковића настава није могла

„на време започети, број студената је опадао тако, да су се на факултету, кад су почела предавања затекла само 28 студената. Остали су се разбежали по другим факултетима у страху да не изгубе семестар. Од ових 28 било је 11 наших држављана Срба и 17 Руса.“ Даље је речено да је летњи семестар уписало „30 студената – 13 Срба и 17 Руса. За испите се пријавило 18 студената а 12 су оставили полагање испита у јесењем року. Од пријављених положили су испит за I. годину 8 и за IV. Год. 8, а седморица су добила апсолутарне сведоџбе“, односно завршила факултет. На ИПБФ су те године „радили 2 редовна професора, 2 суплента и 1 доцент. Предавана је Догматика, Етика, Историја религије, Филозофија, Педагогија, Социологија и Женидбено право.“

Закључено је да су потребна именована нових изабраних професора и да су развитку факултета „сметале верзије о његовом укидању, а свакако би било у интересу цркве и народа, да се овај факултет одржи и што боље развије, што ми најусрдније желимо“. Школска година је завршена 18. јула 1923.⁵²

Из претходног чланка би се могло закључити, ако је верно представљен, да је настава почела крајем зимског семестра који се на загребачком ИПБФ завршавао пред Ускрс,⁵³ односно крајем марта или почетком априла 1923.⁵⁴ Архивска грађа, пак, сведочи да је наставе могло бити само од средине марта 1923, а никако пре. Међутим, у овом тренутку немамо потврду у архивској грађи да је настава обављана и ако јесте, на који начин је обављана. Знамо ко би могла бити двојица редовних професора (Максимовић и Ђурић), али не знамо ко би могао бити

⁵¹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Извештај Деканата Источно-православног богословског факултета Министарству просвете од 18. априла 1922. под Бр. 98.

⁵² „Хроника. Са православнога Богословскога Факултета у Загребу“, *Весник Српске цркве*, март-август 1923, 179. Према Николи Гавриловићу издавање „апсолутарне сведоџбе“ са пописом оцена и потписима професора означавало је успешан завршетак школовања. За више видети у: Никола Гавриловић, нав. дело, 90.

⁵³ Податак о уобичајеном окончавању зимских семестра на загребачком ИПБФ се налази у записнику београдског ПБФ који је разматрао молбе двојице загребачких студената о преласку на београдски факултет. О томе видети у: АПБФ, Записник седнице факултетског савета, 8. април 1922.

⁵⁴ Према троброју београдске Политике од 7, 8. и 9. априла 1923. видимо да су православни хришћани прославили Ускрс 8. априла 1923. (по новом календару). Према Политици од 1. априла 1923. сазнајемо да су тог дана Ускрс прославили остали хришћани.

доцент и да ли је грешком у том звању поменут Георгијевић. Што се суплената (предавача) тиче, то су могли бити неки од изабраних, али указно неименованих професора. То су могли бити и неки други. Чини се да је одржавање испита најмање под знаком питања и они су одржавани у летњем семестру 1923. За сада не знамо којих седам студената је дипломирало и колико им је испита и предмета признавано из Карловачке богословије или неке од руских академија. У овом тренутку изгледа да су испити и предмети из претходних школа махом признавани чиме је студентима омогућено да брже дипломирају. Потребна су истраживања у Загребу да би овај истраживачки проблем био до краја расветљен.

Противници ИПБФ и његово укидање

Максимовић је у промеморији ИПБФ из марта 1923. говорио о противницима Источно-православног богословског факултета. Писао је како су „неоправдане и неосноване верзије, које се проносе о факултету“. О томе је још казао:

„Тако н. пр. неки противници овога факултета тврде, да је оснивање овога факултета наишло на отпор у Загребу, јер се сматра као нека провокација и први знаци прозелитизма православне цркве у западном делу наше државе. Ја са своје стране могу рећи, да ништа од овога отпора нисам опазио: земаљска влада је сама предложила оснивање овога факултета; професори католичкога факултета примили су нас најлепше и сагласили се с нама о потреби заједничког рада на културно-верском зближавању обих конфесија; неки од њих што више лично су се заузимали у Београду, као н. пр. Др. Цимерман, за одржање нашег факултета у Загребу; академички Сенат је већином гласова решио, да факултет треба одржати. Тек када је из Београда од стране универзитета и београдског богословског факултета покренуто питање о томе, није ли сувише за нас два богословска факултета, онда су неки професори били мишљења, да је доста један католички и један православни богословски факултет, па да стога треба укинути католички у Љубљани, а православни у Београду, а у Загребу одржати оба, да буду заједно.“

Пошто у новом нацрту закона о универзитетима није било места за ИПБФ, Максимовић је навео да

„ако би се ово усвојило, онда би у држави било два католичка факултета а само један православни богословски факултет, мада број православних није мањи од броја католика. Кад се узме у обзир да наши студенти у данашњим приликама не могу ићи на студиј у Русију онда ни у којем случају није сувишан богословски факултет у Загребу.“⁵⁵

Два православна богословска факултета имали су, дакле, намеру да укину један другог. За то су имали, по свему судећи, подршку својих универзитета. Позиција београдског ПБФ је била, ипак, много јача јер је редовно обављао наставу и испите. Максимовић, међутим, као да то није имао у виду па је предложио да се, пошто

„нацрт закона о универзитетима недозвољава студентима београдскога факултета, који су свршили Богословију св. Саве, да могу полагати строге испите и стицати степен доктора теологије“, београдски ПБФ „претвори у духовну академију са задатком да образује раднике на црквеном пољу, а факултет у Загребу да спрема раднике на научном и духовном просветном пољу“. Односно, „прави факултет могао би бити само онај у Загребу“.⁵⁶

⁵⁵ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – „Прометогія о источно-православном богословском факултету загребачког универзитета за господина министра просвјете М. Трифуновића“, коју је 3. марта 1923. написао Владан Максимовић.

⁵⁶ Исто.

Дакле, Максимовић је предлагао научни статус за загребачки ИПБФ на штету београдског ПБФ чак и у тренутку када је свима било јасно да ће његов загребачки факултет бити укинут.

Максимовић је сматрао како треба да демантује блискост са Демократском странком:

„Има још једна верзија коју сам чуо у Београду да је факултет у Загребу експозитура демократске странке у Загребу и да су професори бирани по свом страначком уверењу, а не објективно. Сматрам за своју дужност најодлучније ово демантирати. Учесће Др. Јанића при оснивању овога факултета, предлог његов за професора; факт да од изабраних и постављених професора двојица припадају радикалној странци, а двојица нису организовани чланови ниједне странке најбоље показује несмисленост ове верзије. Шта више оснивање једнога чисто православнога центра културнога у Загребу никако се не би могло сматрати као несагласно са програмом радикалне странке.“ Максимовић је потом закључио да „нема никаквих озбиљних разлога за укидање овога факултета, а отпор против овога факултета потиче из црквених кругова с једне и с друге стране при чему игра знатну улогу и лична амбиција појединаца. Шовени с католичке стране виде у овоме прозелитизам с православне стране, а православни пребацују нам нецрквеност и либерализам, те се боје, да ћемо се у Загребу покатоличити. И једно и друго је управо смешно и знак је неразумевања важности овога факултета нити прилика у Загребу, где се има током времена извршити културно уједињење нашега народа и на верском пољу.“

Максимовић је на крају промеморије из марта 1923. замолио министра просвете Трифуновића да подржи опстанак ИПБФ и да „рад на факултету почне у најкраћем времену“.⁵⁷

Међутим, радикалски министар финансија Милан Стојадиновић је 20. августа 1923. затражио од министра просвете да предузме „потребне мере да се укине православно теолошки факултет у Загребу, пошто је такав факултет у Београду потпуно довољан да подмири потребе целе земље“.⁵⁸ Овиме је почела процедура гашења ИПБФ. Ректор Загребачког свеучилишта је крајем септембра 1923. тражио од министра просвете Трифуновића мишљење да ли да дозволи упис студентата на ИПБФ јер „до сада нису именовани потребни професори за источно православно богословски факултет у Загребу“.⁵⁹

Да би спречио гашење ИПБФ министар вера из радикалских редова Војислав Јанић, који је активно учествовао у оснивању и одржавању ИПБФ, затражио је крајем марта 1924. да се матурантима београдске Богословије Светог Саве дозволи упис и на ИПБФ јер су до тада уписивани само на београдски ПБФ. Јанић је министру просвете Светозару Прибићевићу, повратнику на ову функцију, написао да загребачки ИПБФ „има да изврши једну не само научну него и важну и потребну националну мисију“.⁶⁰ Министарство просвете је затражило мишљење

⁵⁷ Исто.

⁵⁸ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис министра финансија министру просвете од 20. августа 1923. под Др. Р Бр. 104854.

⁵⁹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Телеграм ректора Загребачког свеучилишта министру просвете од 25. септембра 1923.

⁶⁰ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис министра вера министру просвете од 17. марта 1924. под В. Бр. 5081. Допис је потписао др Војислав Јанић који је на место министра вера ступио 27. марта 1924. (*Владе Србије*, 299-300). Или је допис потписан десет дана пошто је састављен или је погрешно датован. Допис је у Министарство просвете стигао управо 27. марта када је и Светозар Прибићевић ступио на дужност.

од Ректората Загребачког свеучилишта,⁶¹ а Академски сенат Загребачког свеучилишта је 3. априла 1924. дао мишљење да би била потребна

„нужна законска новела, према којој би се оним студентима који су свршили богословију св. Саве у Београду или у Ср. Карловцима, на основу свједоџбе богословног испита зрелости дозволио упис као редовним слушањима на источно православно богословни факултет свеучилишта С.Х.С. у Загребу“.⁶²

Прибићевић је затим обавестио Јанића да према важећем закону не може да одобри упис матураната Богословије Св. Саве на ИПБФ.⁶³ Светозар Прибићевић, један од твораца загребачког ИПБФ, потом је морао да предложи укидање овог факултета. Указом краља Александра Карађорђевића загребачки Источно-православни богословски факултет је укинут 26. априла 1924.⁶⁴ Истог дана су другим краљевским указом професори Ђурић, Максимовић и Георгијевић стављени на располагање.⁶⁵ Максимовић је претходно затражио од београдског ПБФ да га прими, али је у априлу 1924. одбијен.⁶⁶

Занимљиво је, наравно, и како је читавих осам месеци, од Стојадиновићевог предлога за укидање до укидања ИПБФ, овај факултет опстајао. Несумњиво је, видели смо, постојала јака жеља да буде укинут. Али ову тајну нам је расветлио у фебруару 1924. ванредни професор београдског ПБФ Лазар Мирковић, током своје жестоке полемике са некадашњим ректором Карловачке богословије Добросавом Ковачевићем, који је у децембру 1923. преко службеног патријаршијског листа *Гласник* предложио да београдски ПБФ буде спуштен у ранг духовне академије.⁶⁷ Мирковић је навео да не одговара само Ковачевићу јер је став о укидању београдског ПБФ „и мишљење једног доброг дела Високопреосвећене Г. Г. Архијереја“, о чему се, пише Мирковић, „лично уверио“. Поред многих разлога које је навео за опстанак ПБФ на Београдском универзитету, Мирковић се осврнуо и на судбину загребачког ИПБФ:

„Погледајмо како Словенци грчевито бране свој Богословски Факултет, сви заједно и клирици и лајици, да је Министарски Савет повукао његово укидање и уз њега се случајно још за неко време одржао и Источно Прав. Богословски Факултет у Загребу до даље одлуке, а наша Црква хоће да поруши свој једини Б. Ф.“⁶⁸

⁶¹ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175, 27. март 1924, В. Бр. 2549. – Министарство просвете Ректорату Загребачког свеучилишта.

⁶² АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Допис ректора Загребачког свеучилишта министру просвете од 5. априла 1924.

⁶³ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175, 8. април 1924, В. Бр. 2969. – Министар просвете министру вера.

⁶⁴ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Указ краља Александра Карађорђевића о укидању Источно-православног богословског факултета у Загребу од 26. априла 1924.

⁶⁵ АЈ, Министарство просвете Краљевине Југославије, Фонд 66, Фасцикла 175. – Указ краља Александра Карађорђевића о стављању на располагање професора Источно-православног богословског факултета у Загребу од 26. априла 1924.

⁶⁶ ИПБФ, Записник седнице факултетског савета, април 1924. – Датум одржавања априлске седнице се не разликује на копији документа. Максимовић је затражио да га београдски ПБФ прими као редовног професора за Морално богословље, а ПБФ му је одговорио да за овај предмет већ има наставника.

⁶⁷ Добросав М. Ковачевић, „Богословски факултет или духовна академија“, *Гласник*, 14. децембар 1923, 356. – Ковачевићево име је у овом броју *Гласника* одштампано као „Доброслав“ О овом Ковачевићевом чланку је писао Ђоко Слијепчевић у: *Историја Српске православне цркве*, II, Београд 1991, 573.

⁶⁸ Лазар Мирковић, „Богословски факултет или духовна академија?“, *Гласник*, 14. фебруар 1924, 42. – Мирковић је по преласку на београдски ПБФ крајем 1922, иако је на загребачком ИПБФ име-

Дакле, Лазар Мирковић је индиректно окривио „добар део“ епископа Српске православне цркве за укидање загребачког ИПБФ и сасвим директно за „рушење“ београдског ПБФ.

*

Планови српске елите у Хрватској да Карловачка богословије буде премештена у Загреб и подигнута у ранг факултета датирани су из 1903. У то време је Загреб од Новог Сада већ преузео примат као српско средиште у Аустро-Угарској. За оснивање православног богословског факултета на Свеучилишту у Загребу постојала је подршка југословенски оријентисаног дела хрватске елите окупљене у Хрватско-српској коалицији. О оснивању овог факултета разговарано је и током Првог светског рата, када је и њиме подвлачена приврженост јединству Јужних Словена на територији Аустро-Угарске.

У Краљевини СХС ови планови су обновљени и имали су државну подршку. Ипак, док је пречанско крило владајуће Демократске странке радило на томе да православни богословски факултет у Загребу буде основан пре београдског православног богословског факултета, србијанско крило ове странке није мислило тако. Љубомир Давидовић је давао преимућство београдском факултету који је законским путем основан 1919. године, док је загребачки факултет основан краљевским указом 1920. Давидовићево инсистирање на првенству Београда у високом православном теолошком образовању било је политички мотивисано, али је такође произишло из свести да, услед недостатка научно-стручних теолошких кадрова, два православна богословска факултета тешко да би пребродила почетне муке. Сасвим је било очекивано да прилика буде дата Београду у којем се налазило и средиште српског православља и средиште југословенске државе.

Али, пречанско крило Демократске странке, на челу са Светозаром Прибићевићем, није лако одустајало. Притисцима из Министарства вера, које је држала Прибићевићева струја, требало је да кадрови за загребачки ИПБФ буду обезбеђени гашењем Карловачке богословије и преласком наставних кадрова на загребачки факултет. Карловачка богословија, пак, није исказала став да жели прерастање у загребачку високообразовну институцију. Она је затражила прерастање у самосталан факултет. Међутим, када је Карловачка богословија затворена, наставни кадар је не без вишегодишњег двоумљења већином изабрао београдски ПБФ.

Београдски ПБФ је очекивао укидање свог загребачког супарника. На шум о укидању загребачког ИПБФ, београдски ПБФ је, не једном, давао знак да ће редовна настава за све године почети тек када загребачки факултет оконча рад, а београдски му преузме наставне кадрове и тиме попуни своје редове. Из ИПБФ је указано да му Универзитет у Београду и његов ПБФ раде о судбини.

Загребачки ИПБФ био је суочен и са опструкцијом Министарства финансија на чијем је челу био професор београдског универзитета и кадар србијанског дела Демократске странке Коста Кумануди. За опструкцију су постојала бар два разлога: 1) подршка Универзитету у Београду и Православном богословском фа-

нован за редовног професора, на предлог Универзитетског савета Београдског универзитета и уз сопствени пристанак, предложен за ванредног професора. Универзитетски савет Београдског универзитета је сматрао како је „рано“ да Мирковић буде биран за редовног професора. О предлогу Лазара Мирковића за ванредног професора видети у: АПБФ, Записник седнице факултетског савета, 15. новембар 1922.

култету, 2) растерећење све лошијих српско-хрватских односа путем политичких уступака Хрватима. Наиме, Давидовићево крило Демократске странке је у уступцима видело решење кризе коју је у Хрватској и Славонији изазвала централистичка политика Пашића и Прибићевића. ИПБФ је био делић тог сложеног српско-хрватског мозаика. Римокатоличка црква га је уочавала као претњу. Уосталом, није било спорно да је ИПБФ основан и из политичких разлога. Његов оснивач и први декан Владан Максимовић је о томе и писао, па чак и не само он. Блискост овог факултета са Прибићевићевим демократама али и са неким радикалима је свакако постојала.

Но, отпор према ИПБФ долазио је са још једне стране. Карловачка митрополија му није била склона, а овај факултет имао је несимпатије и међу неким епископима уједињене Српске православне цркве који су заговарали укидање овог факултета. О томе је писао некадашњи професор загребачког ИПБФ а доцније и познати професор ПБФ Лазар Мирковић. Неки у СПЦ су загребачки ИПБФ видели и као прилику дату римокатолицима да преко њега врше утицај на православне.

Свеучилиште у Загребу и Покрајинска влада Хрватске и Славоније показивали су интересовање да ИПБФ опстане. На загребачком свеучилишту је предложено да ИПБФ буде једини православни теолошки факултет у земљи и да београдски ПБФ треба укинути. У Загребу су истовремено предлагали да се укине и љубљански римокатолички теолошки факултет. Према тим намерама једини римокатолички теолошки факултет и једини православни теолошки факултет требало је да буду у Загребу. Међутим, ентузијазам је све више опадао пошто је било јасно да ИПБФ не може да успостави редовну наставу.

Студенти ИПБФ били су углавном преведени ђаци Карловачке богословије и руске избеглице. Због одсуства наставе српски студенти су се убрзо разишли кућама, а затим и прелазили на друге факултете. Пред гашење ИПБФ већину студената чинили су Руси. Испити на ИПБФ су одржавани током 1923, а изгледа да је тада накратко почела и настава, макар и површно како би се показало да овај факултет који је пред гашењем треба да добије још једну шансу. Током трке са временом седморица студената ИПБФ су, изгледа, завршили факултет.

Дакле, ИПБФ је имао превише непријатеља и несимпатизера. Неки су то постали пре оснивања овог факултета, а неке друге су политичке прилике у земљи натереле да према њему заузму такав став: Римокатоличка црква, део епископа Српске православне цркве, Универзитет у Београду и његов Православни богословски факултет, србијанско крило Демократске странке. Оптерећени разним недаћама и притисцима који су рад ИПБФ учинили немогућим, а само његово постојање теретом за државу, и Прибићевићеве демократе и Радикална странка пристали су на укидање ИПБФ. Овакав исход прихватило је и Свеучилиште у Загребу. Процедура гашења ИПБФ трајала је до априла 1924.

На концу, наш главни извор за историју ИПБФ били су списи и дописи Владана Максимовића. Он је несумњиво био пристрасан, али и веома обавештен човек. Био је страна у сукобу која је педантно пратила потезе својих супарника како у Београду тако и у Загребу. Претње које су стизале његовом факултету, о којима је он доста писао, на крају су биле остварене.